

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію **Березовської Людмили Іванівни** з теми **«Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з планами відповідних галузей науки та народного господарства. Вхідження України до європейського освітнього простору зумовлює потребу в зміні характеру освіти й освітньої діяльності, що нині стає надзвичайно важливим компонентом модернізації економічної, соціальної та гуманітарної сфер держави. Це актуалізує пошук шляхів розбудови системи освіти в цілому і підвищення рівня підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти, зокрема.

Актуальність дисертаційного дослідження Березовської Людмили Іванівни з теми «Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки» не викликає сумніву, що підтверджується тенденціями розвитку вищої освіти у виробленні адекватних стратегій реформування професійної підготовки фахівців, спрямованих на збереження інтелектуального й культурного потенціалу країни, її цивілізаційної ідентичності. Нагальною стає проблема оновлення освітнього процесу, спрямованого на пошук ефективних освітніх технологій навчання, активізацію пізнавальної та самостійної діяльності студентів, оволодіння студентами не лише системою теоретичних знань, але й добре сформованими практичними вміннями комплексно підходити до вирішення проблемних ситуацій, прогнозувати поведінку партнера, протидіяти труднощам та життєвим негараздам, адаптуватися до складних реалій життя, володіти комунікативними та управлінськими навичками, налагоджувати міжособистісні взаємини у процесі спілкування. Визначені орієнтири підготовки компетентного фахівця, з добре сформованими комунікативно-мовленнєвими вміннями та практичними навичками, окреслені і в нормативно-правових документах.

Дисертаційна робота Березовської Людмили Іванівни є цілісним дослідженням в українській педагогічній науці, яка на належному науково-теоретичному, практичному та методичному рівнях розкриває необхідність формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників та засвідчує розуміння авторки необхідності впровадження в систему ЗВО сучасних підходів, форм та методів навчання.

Тема дослідження є актуальною, а саме дослідження є своєчасним і перспективним, слугує науковим доробком до праць, присвячених проблемам професійної освіти, модернізації та реформуванню вищої освіти.

Дослідження Березовської Людмили Іванівни виконано в межах тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій «Стратегії становлення та розвитку фахівців соціономічної сфери» (№ 1117U000115), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський

національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 7 від 29.12.2016 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 2 від 27.03.2019 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі. Аналіз широкого кола наукових джерел із теми дослідження дозволив Березовській Л.І. коректно сформулювати науковий апарат дисертації, розробити логічну структуру роботи та обрати адекватні об'єкту, предмету, меті, гіпотезі й завданням методи дослідження. Слід зазначити, що всі компоненти науково-понятійного апарату взаємопов'язані між собою; формулювання головних методологічних характеристик роботи є логічними та вираженими конструктами, заслуговують на схвалення та мають науково-практичну цінність.

Не викликає заперечень обраний авторкою спосіб викладання матеріалу дисертації. Структура у повній мірі відповідає об'єкту, предмету, поставленій меті та завданням дослідження та засвідчує, що воно охоплює цілісний процес науково-дослідної роботи.

Варто відмітити ефективність вибору методів отримання та опрацювання інформації.

Дисертаційне дослідження Л. І. Березовської має чітку структуру, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Охоплення значного кола наукових джерел (теоретичні та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених, результати монографічних та дисертаційних досліджень, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій), свідчать про наявність авторського підходу до висвітлення обраної наукової проблеми, що дозволило дисертантці обґрунтовано й різнобічно презентувати наукові положення й висновки, наведені в роботі. Відповідно до мети дисертаційного дослідження Л. І. Березовською розв'язано актуальну наукову проблему, яка полягає в обґрунтуванні методологічних концептів і педагогічних умов формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти та експериментальній перевірці її ефективності.

Дисертантка ґрунтовно доводить свої наукові передбачення на основі філософських положень про мову як засіб спілкування, єдність мови і мовлення, мови та мислення, комунікативно-мовленнєвої діяльності, наукових положень про загальну і професійну культуру соціального працівника, гуманітаризацію та демократизацію системи освіти та на основі міждисциплінарного і міжгалузевого аналізу, соціологічних, педагогічних і психологічних концепцій.

Найбільш істотні наукові результати, які містяться в дисертації.

Вирішуючи поставлені у роботі завдання здобувачка продемонструвала глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження дав змогу сформулювати авторське визначення поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність майбутнього соціального працівника», яка пояснюється як інтегрована якість особистості, її здатність

використовувати в практичній професійній діяльності набуті мовно / мовленнєві знання, вміння і навички, вербальні й невербальні засоби виразності, формули мовленнєвого етикету, життєвий досвід міжособистісного спілкування, сформовані особистісні й соціальні цінності, власне ставлення до соціального довкілля; уміння орієнтуватись у конкретній ситуації спілкування з клієнтами; ініціативність і стриманість, уміння досягати комунікативної мети; культура мовлення і комунікації. Компонентами комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього соціального працівника виокремлено: особистісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний. Схвалення потребують схарактеризовані компоненти комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього соціального працівника: особистісний (емоційні якості майбутнього фахівця, а саме: гуманність, чесність, цілеспрямованість, відповідальність, принциповість, організованість, лідерські якості, що проявляються у здатності встановлювати і підтримувати емоційний контакт із клієнтами; цілі та стимули творчих проявів особистості; здатність до самоаналізу й коригування дій; розвинуті емпатійні здібності, рефлексія); мотиваційний (наявність інтересу до обраного фаху, що характеризує потребу особистості в знаннях і володінні ефективними засобами формування професійно-комунікативної компетентності; мотиви, що спонукають до ефективної комунікативної діяльності; усвідомлення значення сутності комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; позитивна спрямованість на навчання, бажання оволодіти професійно-комунікативними вміннями і навичками; потреба в постійному самовдосконаленні у сфері професійної комунікації; розуміння важливості і прагнення до адаптивності у процесі професійно-комунікативної діяльності); когнітивний (наявність знань теорії та психології спілкування, правил ділового етикету, засобів впливу на клієнта, прийомів налагодження, підтримки і завершення мовленнєвого акту для досягнення мети спілкування); діяльнісний (володіння технікою спілкування (вербальні і невербальні засоби), перцептивні вміння; уміння оперувати спеціальною лексикою та професійною термінологією; уміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації в професійній діяльності; діалогічний стиль взаємодії; ситуативна адаптивність у професійно значущих ситуаціях; уміння ефективної самопрезентації; уміння організувати індивідуальні, групові, колективні форми роботи із клієнтами).

Незаперечною новизною та інноваційністю у висвітленні є репрезентовані та ґрунтовно проаналізовані різноманітні форми і методи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників з-поміж яких: лекції-візуалізації, проблемні лекції, бесіди, лекції-діалоги, лекція-візуалізація, лекція-брейнстормінг, круглі столи, тренінги, професійно спрямовані ситуації; використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання (learningapps, You Tube та ін.); інтеграція лінгвістичних дисциплін і дисциплін фахової спрямованості, що забезпечує їхню ефективну професійну комунікацію у процесі міжособистісної взаємодії.

У рецензованій роботі набула належного обґрунтування методологія побудови означеної системи, висвітлені системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний підходи. Схвальним є те, що визначені дисертанткою методологічні підходи прослідковуються не лише при створенні

моделі, а й під час розробки науково-методичного забезпечення формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників.

На особливу увагу заслуговує модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки, яка обіймала методологічні підходи (системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний), педагогічні умови, етапи формування (інформаційно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний), форми і методи, критерії (знаннєво-мовленнєвий, комунікативно-дієвий, оцінно-рефлексійний), рівні (високий, достатній, задовільний, низький) і результати експериментальної роботи.

Не можемо не відзначити в позитиві виокремлені дослідницею критерії і показники сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників, як-от: знаннєво-мовленнєвий критерій (показники: обізнаність із поняттями: «комунікація», «спілкування», «комунікативно-мовленнєва діяльність»; усвідомлення поняття «соціальний працівник – суб'єкт комунікативно-мовленнєвої професійної діяльності»; обізнаність із поняттями «компетенція», «компетентність», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція» «комунікативно-мовленнєва компетентність», «комунікативно-мовленнєвий супровід професійної діяльності соціального працівника»); комунікативно-дієвий (показники: вміння організовувати ініціативно-діалогове спілкування з клієнтом; доречно використовувати вербальні і невербальні засоби виразності мовлення та формули мовленнєвого етикету; вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації, прогнозувати поведінку партнера); оцінно-рефлексійний (показники: вміння здійснювати самоаналіз комунікативно-мовленнєвих дій у спілкуванні з партнером; ефективна мовленнєва самопрезентація «Я – соціальний працівник» (самооцінка); адекватне оцінювання комунікативно-мовленнєвої діяльності майбутніх соціальних працівників (взаємооцінка)). До кожного з показників за кожним критерієм дібрано низку діагностувальних завдань, які визначають сутність комунікативно-мовленнєвої компетентності соціального працівника.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Аналіз змісту дисертаційної роботи Л. І. Березовської дає підстави стверджувати, що авторка опрацювала значний обсяг літератури з філософії, психології, педагогіки. Варто відзначити кількісну і якісну ємність джерельної бази – 671 найменувань, із них 31 – іноземними мовами.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, 20 рисунків, 13 таблиць, 8 додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження та сучасний стан її розробленості, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету та завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження; подано відомості про апробацію, дані про структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки» здійснено аналіз досліджуваної проблеми в історичному, науково-педагогічному та практичному ракурсах; уточнено зміст понять «соціальна

робота», «соціальний працівник», «підготовка», «професійна підготовка», «комунікативно-мовленнєва діяльність». За результатами аналізу наукових праць Л. І. Березовською визначено етапи підготовки соціальних працівників в Україні в контексті її становлення та розвитку; схарактеризувала дефініції «підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності», «комунікативно-мовленнєва діяльність». На основі ретельного прочитання дисертації, засвідчуємо, що авторка продемонструвала вміння аналізувати й систематизувати інформацію під час висвітлення українського та зарубіжного досвіду становлення та розвитку соціальної роботи та специфічних особливостей професійної діяльності соціального працівника.

Щодо другого розділу «Методологічні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки», варто відзначити структуру поданого матеріалу, що дало можливість Л. І. Березовській вибудувати міцне філософсько-методологічне підґрунтя, на підставі якого надалі було розкрито методологічні концепти комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти; схарактеризовано методологічні підходи (системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний) у процесі реалізації експериментальної методики, уточнено поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність».

Позитивно оцінюємо те, що у третьому розділі «Стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти» авторка висвітлила сучасний стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; здійснила аналіз програмно-методичного забезпечення формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників, схарактеризувала рівні її сформованості; обґрунтувала педагогічні умови формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників.

У четвертому розділі визначено мету і завдання експериментального дослідження, позиціоновано зміст і структуру експериментальної програми, подано порівняльну характеристику результатів дослідження на констатувальному та контрольному етапах. У розділі представлено модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки, яка обіймає всі складники методичної системи та її вплив на результати навчання.

Зазначимо, що навчання студентів відбувалося за визначеними етапами: інформаційно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний.

Заслуговує на увагу змістове наповнення відповідно до кожного етапу методами, прийомами, технологіями, професійно спрямованого навчання майбутніх соціальних працівників, що засвідчило позитивні як кількісні, так і якісні результати дослідження.

Додатки до дисертації доповнюють її, мають наукову і практичну цінність.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого

мають важливе теоретико-методичне і практичне значення для розв'язання завдань професійної підготовки соціальних працівників та формування у них комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дослідження висвітлено у 56 наукових працях (зокрема одноосібній монографії, 2 колективних монографіях, навчальному посібнику, 20 одноосібних статтях у фахових виданнях України, 8 – у міжнародних науково-періодичних виданнях (1 (Scopus) – у співавторстві), 22 – апробаційного характеру; 2 – додатково відображають результати дослідження).

Опубліковані наукові праці повною мірою розкривають сутність і зміст ключових положень дисертації, в них висвітлено основні наукові положення дисертації, що становлять наукову новизну і винесені на захист.

Повний обсяг дисертації становить 531 сторінку, обсяг основного тексту – 416 сторінок. Робота містить 13 таблиць, 20 рисунків, що обіймають 19 сторінок основного тексту. Це засвідчує високий рівень докторського дослідження.

Оцінка змісту й оформлення дисертації та автореферату. Зміст автореферату віддзеркалює основний зміст дисертації. Дисертація і автореферат викладені логічно, структурно та послідовно, грамотно оформлені. Висновки за розділами та загальні висновки ґрунтуються на результатах проведеного дослідження, відображають зміст викладеного матеріалу без зайвих занурень і екскурсів у дотичні до дисертації проблеми.

Загалом дисертаційна робота Л. І. Березовської є змістовно і логічно завершеним, самостійно виконаним дослідженням, що містить наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Надійність та вірогідність отриманих результатів забезпечена методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, сукупністю методик, адекватних меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, апробацією отриманих результатів.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення дослідження Л. І. Березовської, вважаємо за необхідне висловити певні дискусійні положення, побажання та пропозиції.

1. У дисертації на рис. 3.4. позиціоновано структуру комунікативно-мовленнєвого супроводу соціальних працівників у вигляді схеми. Одним із складників визначено «розвивальне комунікативно-мовленнєве середовище». Виникає необхідність розкрити сутність цього поняття і яким чином воно було організовано.

2. У п. 1.2. розкриваючи специфіку комунікативно-мовленнєвої діяльності майбутніх соціальних працівників дисертантка значну увагу приділяє умінню слухати співрозмовника, проте, в означених показниках формування уміння слухати – відсутнє.

3. У п. 2.4. дисертації представлено різні погляди учених щодо розуміння феномену «компетентнісний підхід». Натомість доцільно було більш детально представити погляди зарубіжних дослідників і порівняти їх з поглядами

українських науковців (можливо у вигляді порівняльної таблиці).

4. Наступне зауваження стосується змістового аспекту п. 2.1, в якому авторка розкриває «закони», «закономірності», «принципи», які не всі є дотичними до проблеми дослідження та переобтяжують зміст дисертації.

5. У дисертації авторкою зазначено, що у формуванні комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників значне місце відводиться практичній підготовці. Ураховуючи напрацювання Л. І. Березовської доцільно було б видати методичні рекомендації щодо організації безперервної практики майбутніх соціальних працівників.

Висловлені зауваження, побажання, дискусійні моменти не применшують високої оцінки наукового рівня дисертації, яка є вагомим внеском у розробку проблемного кола питань професійної освіти.

Загальний висновок. Логіка дослідження, послідовність викладу та доказовість положень і висновків – це ті характеристики, які надають дисертаційному дослідженню цілісності, повноти, завершеності. Не викликає сумніву теоретичне і практичне значення проведеного дослідження, оскільки отримані результати та представлені узагальнення сприятимуть формуванню комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Вважаємо, що дисертаційна робота Березовської Людмили Іванівни з теми «Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки» є завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам щодо робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12-14 Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою КМУ від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка – Березовська Людмила Іванівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – наук зі спеціальності.

Офіційний опонент:

докторка педагогічних наук, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної
педагогіки Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького

 Архипова С. П.

Підпис професорки С.П. Архипової засвідчує
проректор з наукової та інноваційної діяльності
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

 С.В.Корновченко